

LUCY MARY JANE GARNETT'İN KALEMİNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE DOĞUM VE SÜNNET TÖRENLERİ

Demet Karasu

Giriş

Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki *seyahat* ile Farsça “risale, mektup” manalarındaki *nâme* kelimelerinin birleşiminden oluşan seyahatname, “gezi mektubu, gezi eseri” manalarında kullanılmaktadır.¹ Edebi tür olarak bakıldığında seyahatname, bir gezginin yurtiçi veya yurtdışı gezilerinde gördüğü yerleri, bölge hakkında edindiği izlenimleri ve dikkate değer bulduğu detayları okurları ile paylaştığı bir anlatım türüdür. İlkçağlardan itibaren rastlanmaya başlayan seyahatnameler kitle iletişim araçlarının henüz yaygınlaşmadığı tüm dönemlerde tarih ilmi bakımından oluşturulduğu dönem için önemli eserler arasındadır. İnsanda var olan seyahat etme tutkusundan dolayı pek çok milletten gezgine rastlamak mümkündür. Bu gezginlerin geliş amaçları seyyahın ilgi alanına göre değişiklik arz etmektedir.²

Osmanlı Devleti Orta Doğu ülkeleri içerisinde idarî, askerî, ekonomik, sosyal ve kültürel manada Ortaçağ'dan itibaren Avrupalıların dikkatini celp etmiş en mühim Müslüman devletti. Bu nedenle alanı ve amacı farklı olan pek çok seyyah, ziyaret ettikleri bu yeni medeniyet hakkındaki izlenimlerini memleketlerindeki okurlarına mektuplar veya toplu bir kitapçık olarak notlar haline getirmişlerdi.³ Osmanlı ülkesine seyyah akını denebilecek olan

¹ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatname”, TDVİA, C 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 9.

² Eylem Güzel, *Ege Bölgesi Kent Mimarisinin Seyahatname ve Gravürlere Yansıması (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2010, s. 40-41.

³ Sonja Brentjes, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı Gezginler ve Bilimsel Çalışmalar”, *Türkler*, C XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 251.

dönem XIX. yüzyılda başlamıştır. Batılılara göre bu mistik ülkenin üzerinde en fazla durulması gereken konu Osmanlı kültürüydü. Bu alanda pek çok seyahatname örneği dönemin önemli tarihi kaynakları olmalarına rağmen tam anlamıyla güvenilir kaynaklar oldukları söylenemez. Genellikle seyyahlar gittikleri ülkelerin dillerini bilmediklerinden dolayı buradaki olayları ve öğrenmek istediklerini o ülkede yaşayan kendi dilinde konuşan azınlıklardan dinlemek durumunda kalırlar, bu durum ise olayın taraflı şekilde veya isteyerek yanlış aktarılması problemini ortaya çıkarmaktaydı.⁴ Seyyahlar bazen dikkat çekici bir eser ortaya koyabilmek maksadıyla mübalağa yapmaktan çekinmemişlerdir. Bu sebeple seyahatnameler kaynak olarak kullanılırken doğru ile yanlış veya mübalağalar ayırt edilmelidir.⁵ Seyahatnamelerdeki mevcut olumsuzluklara rağmen seyyahların izlenimleri, o ülke hakkında pek çok açıdan bilgi sahibi olunabilecek eserlerdir. Dolayısıyla eleştirel bir bakış açısıyla kritik edilmeleri şartıyla seyahatnamelerin önemli bir tarihi kaynak oldukları kesin bir gerçektir.⁶

Seyahatnameler kaynak olarak seçilirken seyyahın, mesleği, eğitimi, kimliği, seyahat amacı, anlatımı ve olay örgüsü dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, araştırmamıza konu olan İngiliz halkbilimci, çevirmen ve gezgin Lucy Mary Jane Garnett (1849-1934), yaklaşık sekiz yıl Osmanlı ülkesinin farklı kentlerinde yaşamıştır. O dönem, İngiliz konsoloslarından Blunt ailesinin çocuklarına bakıcılık yapmış ve burada bulunduğu süre zarfında edindiği bilgiler ile Osmanlı halkbilimi ve toplumsal yaşamı başta olmak üzere bazı eserler kaleme almıştır.⁷ Osmanlı'nın toplumsal yaşamını en detaylı şekilde ele aldığı "*Türkiye'de Aile Hayatı*" adlı eseri 1909 yılında New York'ta yayımlanmıştır. Garnett'in bir halkbilimci olması hasebiyle gezip gördüklerini profesyonel şekilde yazıya aktarması onun seyahatname tarzındaki eserini daha kıymetli hale getirmiş ve çağdaş eserler arasındaki konumunu yükseltmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki sosyal hayatı bölümler halinde aktaran yazar, eserin son bölümünde "*Aile Törenleri*" başlığı altında "*Doğum ve Sünnet Törenleri*" alt başlığı ile konuyu ele almıştır.

⁴ Bernard Lewis, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C II S 1, İzmir 1984, s. 245-247.

⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 25.

⁶ Gürsoy Şahin, "XIX. Yüzyılda İngiliz Gezginlerin Kaleminden Osmanlı Yöneticileri ve Yönetim Sistemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 22 S TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı, Afyon Kasım 2020, s. 70.

⁷ Çiğdem Kara, "Etnograf Lucy Garnett'in Harika Osmanlı Masalları", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sarajevo 7-9 October 2016, s. 147.

Doğum Merasimleri

Osmanlı toplumunu başlangıçta diğer toplumlardan ayırmayan Garnett, ailevi merasimlerin mümkün olduğunca gösterişli şekilde gerçekleştirildiğini ve bu durumun temelinde ise Osmanlı toplumunun takdire şayan misafirperverliklerinin olduğunun altını çizmiştir. İlk olarak doğum anından başlayan yazar, doğum anından hemen sonra doğumu gerçekleştiren ebe kadının müjdeyi vermesiyle süreci başlatmıştır. Küçük misafirin gelişi bir çığırta vasıtasıyla tüm mahalleye ilan edilirdi. Doğumun gerçekleşmesinin akabinde anne bu tür özel günlerde özveriyle hazırlanmış, saçaklı, ailenin ekonomik durumuna göre altın ve gümüş ipliklerle işlenmiş saten yorganlar ile örtülmüş olan özel karyolaya yatırılırdı.⁸ Annenin rahat edebilmesi için baş kısmına yarım düzine kadar özel işlemeli ipeksi yastıklar istiflenirdi. Daha sonra yeni annenin başına kıpkırmızı bir başörtüsü bağlanır, renkli taşlar ve nazar boncuklarının bulunduğu bir duvak ile baş kısmı örtülürdü. Bu arada annenin saçları da nazardan korunması amacıyla aynı özenle süslenirdi. Garnett bu şekilde yapılmasının sebebinin de araştırmış ve Modern Yunan Mitolojisine benzer şekilde nazara olan dini inanıştan kaynaklandığını belirtmiştir. Türklerin dini inanışlarına göre kötü niyetli kişilerin anne veya bebeğe zarar verebileceklerine inanmalarından kaynaklı olarak bu şekilde önlemler alındığından bahsetmektedir. Nazara olan aşırı inançtan mütevellit anne ve bebek, banyo merasimi bitene kadar bir dakika bile yalnız bırakılmazdı. Ayrıca ek bir tedbir olarak da kötü niyetli ziyaretçileri kovmak amacıyla yatağın başucuna sapına sarımsak bağlanmış bir süpürge konulurdu.⁹

Garnett'in değinmiş olduğu nazar meselesi eserde yoğun şekilde yer almış olduğundan, eseri ve gezginin aktardıklarını daha anlaşılabilir hale getirebilmek için burada nazar ile ilgili bazı detayları vermek yerinde olacaktır. Sözlükte *"bakmak, görmek; düşünmek"* anlamlarında olan sözcük Türkçede *"beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek"* anlamında nazar etmek, göz değmek şeklinde kullanılırken Arapçadaki karşı-

⁸ Sarayda bir doğum için yapılan hazırlıklar halk arasındaki hazırlıklar ile aynı şekildeydi. Sadece ailenin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermekteydi. Padişahın doğacak çocuğu için Valide Sultanlar bizzat ilgilenirler, çocuğun odası, örtüsü, yatağı, beşiği en güzel ve süslü şekilde hazırlanırdı. Doğum odasına girildiği zaman pırlantalar, inciler, değerli taşlar hemen dikkat çekerd. Beşik örtüleri, yatak takımları, tüller ve perdeler en değerli kumaşlardan hazırlanırdı, inciler ve altın sırmalarla süslenirdi. Dünder Alikılıç, *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler-İmparatorluk Seremonisi*, Kelebek Matbaacılık, İstanbul 2004, s. 168-169. Çağatay Uluçay, Harem. C II, s. 70-73.

⁹ Lucy Mary Jane Garnett, *Home Life In Turkey*, New York 1909, s. 227-228.

lığı *isabetü'l-ayn*'dir.¹⁰ Neredeyse tüm toplumlarda kendisini gösteren nazar inancının kökeni Neolitik devirlere kadar uzanmaktadır. Türk toplumunda da nazara inanılır ve bundan korunmak için bazı tedbirler alınırdı. Uğurlu olduğuna inanılarak boyna asılan bir taş parçası, bir bitki, kurt dişi, kartal tırnağı gibi nesneler tılsım olarak kabul edilmiş ve bunlar ile nazardan korunulmaya çalışılmıştır. Türklerin farklı boyları içerisinde birbirine benzer pek çok nazardan korunma yöntemi kullanılmıştır.¹¹ İslamiyet'te de nazarın varlığını açıkça bildiren ayet-i kerime ve hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan en çok kaynak olarak gösterilenleri burada paylaşmak yeterli olacaktır. Kur'an-ı Kerim'de Kalem Suresi 51. Ayet-i kerimesinde "*Doğrusu o küfre sapanlar, (Kur'an'ı) işittikleri zaman, az kalsın seni, gözleri(nin çarpıcı bakışları) ile yıkacaklardı. Ayrıca (hasetlerinden): O delinin biridir! diyorlardı.*"¹² Hadis-i Şerif olarak ise Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü "*Nazar (göz değmesi) haktır, sabittir.*" buyurmuş ve bedene dövme yaptırmaktan nehyetmiştir.¹³ Türk-Müslüman devlet statüsünde olan Osmanlı Devleti, her iki kültüre bağlı olarak nazar inancını benimsemiş ve bu inanç çerçevesinde bazı önlemler almaya çabalamıştır. Geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettiren bu inanış, günümüz Türkiye'sinin hemen her köşesinde günlük hayatın içerisinde etkin şekilde yer almaktadır.

Banyosu yaptırılan bebeğe en güzel kıyafetleri giydirilirdi. Bebek, özel kapitone veya pamuklu kumaştan bezler ile sıkıca kundağa sarılırdı. Bebek öyle sarıp sarmalanırdı ki adeta bir bohçaya dönüştürülürdü. Eserde bazı kısımlarda Avrupa ile kıyaslama yapma gereği duyan Garnett, yeni doğan bebeğin yatak süslemelerine toplumların verdikleri önemi de kıyaslama gereği duymuştur. Osmanlı toplumunda dünyaya gelmiş olan "küçük Osmanlı" olarak nitelendirdiği bebeğin yatağının ihtişamından bahsetmektedir. Bu yatak süsleme geleneğinin Avrupa'da aileler ne kadar zengin olursa olsun bu denli süsleme örneğine nadir rastlanıldığını belirtmiştir. Daha sonra bebeğin üzerine ipekten bir örtü örtülürdü. İnci püsküllere sahip olan bu örtü, nazar ve kem gözlerden korunması amacıyla bazı muskalar ve nazar boncukları ile süslenirdi. Garnett, Türklerin nazar ve kem gözlerden en az Güney İtalya'da perilerden korkulduğu kadar korkulduğunu da belirtilmiştir. En güzel

¹⁰ Salime Leyla Gürkan, "Nazar", TDVİA, C 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 443.

¹¹ Yahya Mustafa Keskin, "Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği", *Dinî Araştırmalar*, C 11, S 32, Eylül-Aralık 2008, s. 194-195.

¹² Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meali*, Server İletişim, İstanbul 2010, s. 565.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tıb, 36, hadis no: 5740, Dâru Beyti'l-Efkâr ed-Düveliyye, Riyad 1998, s. 1125.

şekilde giydirilen ve kundaklanan bebek genellikle ceviz ağacından yapılmış olan beşiğine yatırılırdı. Beşiğin üzerine ise yine kırmızı renkte bir tül örtülürdü. Tüm bu hazırlıkların tamamlanmasının ardından baba eşini tebrik etmek ve bebeği görmek için odaya girerdi. Eşini tebrik eden baba, bebeği kucağına alır, Allah'ın isimleri ile onun için dua eder ve bebeğin kulağına bebeğin ismini söylerdi.¹⁴ Bu ritüeldi ve şayet baba bu işlemin nasıl gerçekleştirileceğini bilmiyorsa mahalle imamı çağrılır ve bu görev ona devredilirdi.¹⁵ Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce, tabiattaki bazı varlıklara ve özellikle yırtıcı hayvanlara atfettikleri değerlerden dolayı bu varlıkların isimlerini çocuklara ad olarak vermekteydiler ve bu adlar çocukluk ve gençlik dönemlerinde olmak üzere iki defa verilirdi. Osmanlıların doğar doğmaz isim verme âdeti İslamiyet'i kabul etmeleri ile kazandıkları bir kültürdü. İslamiyet'te çocuğa ad koyma işlemine "*tesmiye*" denir ve künyesi ile anılırdı. Türkler de Müslüman olduktan sonra bu adeti benimsemişlerdi. Bu dönemden sonra ad koyma işlemi çocuğun doğumunun üçüncü veya yedinci günü gerçekleştirilmiştir.¹⁶ Osmanlı Devleti'nde yeni doğmuş olan bir çocuğun ismi ile beraber doğum tarihlerinin gün, ay ve yıl olacak şekilde, aynı yıl içerisinde, nüfus nizamnamesinin üçüncü maddesi gereği Tevellüd Dairesine kaydedilmek için nüfusa kaydetmeleri gerekmekteydi.¹⁷

Osmanlı geleneklerine göre yeni doğum yapan anne saf sudan kaçınır. Annenin içmesi için çeşitli bitki karışımlarından oluşan lohusa şerbeti hazırlanır. Lohusa şerbeti olarak bilinen içecek eski gelenek ve adetlere göre doğum gerçekleştikten sonra lohusa anne için hazırlanan ve ayrıca doğumun haber verilmesi maksadıyla akraba ve komşulara dağıtılan şifalı bir içecektir. İçerisindeki karışımlar sayesinde özellikle anneye, pek çok açıdan sağlıklı olduğu bilinmektedir. Başta karanfil olmak üzere pek çok faydalı bitkinin kaynatılması ile elde edilen bu şerbet, anne sütünün artmasını, sütün bebek için daha lezzetli hale gelmesini, sindirim ve boşaltım sisteminin daha rahat çalışmasını sağlayan önemli bir kaynar içecektir. Lohusa şerbeti aynı zamanda ikram edilenler için de sağlıklı bir içecektir. Şerbet, tebrik etmek maksadıyla

¹⁴ Doğumdan üç gün sonra çocuğa isim verilir. Çocuğun babası, o yoksa dedesi veya nenesi varsa onlardan biri abdest alıp Besmele ile odaya girer. Lohusanın hal ve hatırını soruduktan sonra kible tarafına yüzünü çevirir, diz üstü oturur ve kundağa sarılmış bebek kendisine verilir. O da çocuğu besmele ile kucağına alır, Allah'a hamd ettikten ve Peygamberimiz (SAS) ruhuna Salat û Selam okuduktan sonra çocuğun sağ kulağına önce ezan-ı şerif okur, daha sonra çocuğa takacağı ismi kulağına üç defa söyler. İsim koyma işlemi bu şekilde son bulduktan sonra yeni anneye bir hediye sunar ve odadan ayrılır. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri (Toplum Hayatı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 13-14.

¹⁵ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 228-229.

¹⁶ Özgü Aras, "Ad Koyma", *TDVİA*, C 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 332-333.

¹⁷ BOA, ŞD. 2520/8, 7 L 1304 (29 Haziran 1887).

ziyarete gelen konuklara özel testi ve bardaklarda sunulurdu. Eskilerden beri yapılan bu adet günümüzde de hala devam eden bir gelenektir.¹⁸

Sünnet Merasimleri

Garnett'e göre Hristiyan camiasında vaftiz töreni ne ise Müslüman bir aile için de sünnet oydu. Aralarındaki tek fark sünnetin bir süre ertelenebilmesiydi ve genellikle Osmanlı coğrafyasında sünnet merasimleri ertelenerek gerçekleştirilirdi. Ancak böylesine sevinçli bir günden dolayı anneyi akraba, arkadaş ve komşuları tebrik için ziyarete gelirlerdi. Öyle ki annenin dinlenmesine pek de izin verilmezdi. Annenin odası ziyaretçiler ile hınca hıncı dolar, kahve ve tatlılar eşliğinde koyu sohbetler başlardı. Doğumun üçüncü gününde bu sefer gelen tüm misafirler genellikle evin hanımı olan yeni anne tarafından karşılanırlardı. Davetli olsun veya olmasın tüm ziyaretçiler misafirperverlik ile karşılanır ve ağırlanırdı. Gelen tüm konuklara hazırlanan şerbetten ikram edilirdi. Ayrıca davet edilen misafirler için öğle yemekleri hazırlanır, davet edilmeyen konuklar ise hafif ikramlarla ağırlanırdı.¹⁹

Doğumu takip eden diğer gün ise sünnet merasimi hazırlıkları artık resmen başlamaktaydı. Tebrik için gelen ziyaretçiler evin harem kısmının girişinde müzisyenler eşliğinde karşılanırlardı. Kapının önünde bulunan hizmetkarlar tarafından konuklara kurdeleler ile bağlanmış şeker sepetleri ikram edilirdi. Şayet çocuğun babası resmi bir görevi olan devlet memuru ise memur arkadaşları tarafından az veya çok değerli hediyeler getirmesi adettendi. Şayet sünnet sahibi aile daha yoksul kesimden ise ailenin düğün masraflarını azaltmak maksadı ile ziyaretçiler tarafından kahve, şeker ve kek gibi hediyeler getirilirdi. Hediyelerin lohusaya yatağından kaldırılmadan yani yedi gün içinde verilmesi gerekmekteydi. Bu süreden sonra hediye getirilmesi ayıplanırdı. Ziyarete gelen kadın konuklar yeni annenin sağlık durumunu öğrendikten sonra yanlarında getirdikleri hediyeleri kendisine sunarlardı. Bu hediyeler misafirin servet ve mevkilerine göre değişiklik göstermekteydi. Zengin olan akrabalar ve yakın ilişkiler içerisinde bulunan aile dostları süslü mücevherler veya altından Maşallah yazılı nazarlıklar hediye ederlerdi. Bu hediyelerin bir alt kademesi diyebileceğimiz seviyede ise Kur'an-ı Kerîm'den ayet-i kerime yazılı bir nazarlık altını bulunurdu. Daha sonra değer sıralaması bakımından gelenler, içine şekerlemeler konmuş ve kapağı çiçeklerle süslenmiş bir şeker sepeti, gösterişli bir sepet içerisinde acıbadem kurabiye-

¹⁸ Melike Özkan, Hatice Kübra Erçetin, Eda Güneş, "Türk Mutfak Kültürüne Ait Kaynar (Lohusa) Şerbeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C 7, S 3, 2019, s. 2312-2313; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri*, s. 16-17.

¹⁹ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 229.

leri takdim ederlerdi. Halktan kimseler ise örme sepetle bir miktar anasonlu gevrek hediye ederlerdi.²⁰

Hediyeleşme faslı sona erdikten sonra konuklar peçe ve pelerin gibi kıyafetlerini bekleme odası denilen bir alanda çıkardıktan sonra sırayla sünnet odasına alınırlardı. İçeri alınan misafirler “Maşallah” demek suretiyle iyi dileklerini iletirler ve çocuğa dua ederlerdi. Anne, gelenler ile tek tek ilgilenir, büyüklerinin ellerinden öperdi. Gelen ziyaretçiler nazarı önlemek maksadıyla Maşallah demeye devam eder ve bebeği kesinlikle fazlasıyla övmeslerdi. Hatta bebeğin üzerine tükürür gibi yaparlar ve pis, çirkin gibi ifadelerle iyi niyetlerini gösterirlerdi. Bu yapılanları da detayıyla veren Garnett’e göre, doğudaki toplumlarda herhangi bir kişiye veya bir şeye olan hayranlığı açıkça ifade etmek pek tavsiye edilmezdi. Çünkü gelecekte yaşanabilecek bir kaza veya talihsizlik, tatlı övgü sözlerinin altında yatan kötü niyete atfedilirdi. Bu şekilde ortaya konan tükürme ve yakışık almayan ifadeler kullanılarak nazarın kötü etkisinden iki kat emin olunurdu. Daha sonra son misafir de gittiğinde Ebe Hanım nazarın değip değmediğini tespit etmeye çalışırdı. Bebek dikkatlice kontrol edilirdi. Yine de kötü niyetlerden arınmak maksadıyla gelen her bir ziyaretçi için bir karanfil sıcak köz üzerine atılırdı. Garnett’in aktardığına göre şayet köze atılan karanfil bir şekilde patlarsa adına atılan karanfil kime ait ise onun isteyerek veya istemeyerek nazarı bebeğe veya anneye belki de her ikisine de değmiş demektir. Böyle bir hadisenin yaşanması durumunda hemen tükürmeler ve üflemeler eşliğinde bazı dualar okunmak suretiyle Allah’a sığınılır ve ondan bu nazar için yardım istenirdi. Ayrıca ortamda bulunan yaşlı bir kadın, başka bir tütsüleme işlemi yapmak üzere giysisinden bir parça elde etmek amacıyla gizlice şüpheli kişinin meskenine şu veya bu bahaneyle gönderilirdi.²¹ Bu işlemin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinin ardından anne ve arkadaşlarının zihinleri en azından şimdilik rahatlayacaktı.²²

²⁰ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri*, s. 15-16.

²¹ Bir çocuğa nazar değdiğine kanaat getirildiğinde çocuğa nazarı değdiği düşünülen kişinin evine gidilerek şahsa ait olan herhangi bir eşyadan gizlice bir parça alınırdı. Alınmış olan parça ateşe atılır, nazar değmiş olan çocuk bu parçadan çıkan dumana tutulurdu. Bu şekilde çocuğun nazardan arındığına inanılırdı. Buradaki yonga veya bez parçasının yakılması işlemi bunların bir kudretinin olduğunu düşünmemek gerekmektedir. Bunlar ait olduğu şahsa sürekli temas halinde olduklarından şahsın bir uzvu gibi temayül edilmektedir. Bunların yakılması ile ilgili şahsa ait olan nazar kuvvetinin yakılması amaçlanmıştır. Orhan Acıpayamlı, “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C XX, S 1-2, Ankara Ocak-Haziran 1962, s. 7; 30-31.

²² Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 230.

Banyo ve Hamam Faslı

Osmanlı tebaası içerisinde çocuğun banyo merasimi genellikle doğumun dördüncü gününde gerçekleşirdi. Ancak varlıklı bir ailenin doğum sonrası banyo merasimi sekizinci güne de kalabilirdi. Doğum sonrasındaki bu temizlenme maksatlı tören genellikle özel hamamlarda gerçekleştirilirdi. Hamama davetli olan hanımlar ellerindeki bohçalarda yer alan hamam erzakları ile öncelikle düğün evinde toplanırlardı. Bebeği taşıyan yaşlı, bilge bir kadın eşliğinde hep birlikte organizasyonun gerçekleştirileceği hamama doğru hareket edilirdi. Hamamlarda bulunan son soğuk oda olan soyunma bölümünde kıyafetler çıkarıldıktan sonra anne ipekli bir banyo örtüsüne sarılır ve gümüş kakmalı, ceviz ağacından yapılmış olan özel terlikler ile (takunya) hamamın sıcak bölümüne götürülürdü. Annenin, bir koluna hamamcı hanım diğer koluna akrabalarından bir tanesi girerek içeri geçmesine eşlik ederlerdi. Annenin arkasından diğer tüm davetliler birlikte hamamın sıcak odasına girerlerdi. İçeri girildikten sonra yıkanılacak olan suya dualar okunarak üflenirdi. Bu dini ritüel yerine getirildikten sonra anne hamamın ortasında bulunan yükseltilmiş mermer alana yatırılır ve vücuduna iyileştirici ve güçlendirici özelliklere sahip olduğuna inanılan bal ve çeşitli aromatik karışımlar merhem şeklinde sürülürdü. Bu karışım yaklaşık bir saat kadar annenin vücudunda kalırdı. Bu sırada hanımların şarkılar eşliğinde eğlenceleri başlardı. Başta anne için hazırlanan karışım olmak üzere getirilen yiyecekler yenerek sohbetler edilir hem de temizlenilirdi. En son annenin üzerindeki karışım yıkandıktan sonra ya kenarları ya da tamamı altın iplikle işlenmiş özel havlusuna sarılarak hamamın sıcak bölümünden ayrılıp soğuk kısmına geçilirdi. Burada dinlenmeye çekilen tüm misafirler içerisinde birbirlerine sıhhatler dilenir ve anne büyüklerin ellerini öperdi. Günün büyük bölümünü alan bu merasim boyunca ikramlar sürekli devam ederdi.²³

Yazarın eserinde bu kısımda aktardıkları, dönemin diğer kaynaklarında verilen bilgiler ile genel manada örtüşmektedir. Belli başlı detaylarda farklar görülmekle birlikte bu temizlenme, hamam faslının doğumdan kırk gün sonra da olabildiği görülmektedir. Lohusa annenin ve yeni doğan bebeğin temizlenmesi için gerçekleştirilen bu merasim için kırkıncı günde gerçekleşmesinden mütevellit “kırklanmak” tabiri de kullanılır.²⁴ Lohusa hamamı denen ve Garnett’in aktardıkları dışında pek fazla bir detay bulunmamasından dolayı, seyyahın aktardıklarının dönemin sosyal yapısı ve kültürüne katkı sağladığı aşıkardır.

²³ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 231-233.

²⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri*, s. 23-25.

Sünnet Düğünü

Osmanlı toplum kültüründe sünnet düğünleri genellikle yedi gün süren ve çok önemli merasimler arasındadır. Misafirperverlikleri ile ün salmış olan Türkler, sosyal hayatın her alanında fakir ve muhtaçlara özel ilgi göstermişlerdir. Bu yardımlaşma geleneği dini bir görev olarak da addedildiğinden varlıklı insanlar muhtaçlara pek şekilde yardım etmektedirler. Bu yardımlaşmayı sünnet düğünü organizasyonlarında da görmek mümkündür. Ahali-den emekçi sınıfta yer alan ve böyle bir sünnet düğününün masraflarını karşılayamayacak durumda olanlar, çocuğunun düğününü şartlar olgunlaşana kadar ertelerdi. Böyle bir durumda zengin bir kimse bu kişinin masraflarını karşılayarak bu düğünü yapmasına yardımcı olabilirdi. Bunun dışında zengin bir kimsenin çocuğu sünnet olacaksa bu düğüne dahil olabilirdi. Müslüman ve varlıklı olan bir kimse için, muhtaç olan bir kimsenin böylesine mutlu bir gününe elinden geldiğince yardımcı olması demek, hem dini olarak yaratıcısını ziyadesiyle hoşnut etmesi hem de kendisinin iyi bir kul olması demektir. Bu İslami düstur ile pek çok zengin, muhtaç olan kimselere her alanda yardım etmekteydi.²⁵

Toplumsal olarak değer atfedilmiş bu tür önemli merasimlerde düğün sahiplerinin olabildiğince cömert olmaları beklenmektedir. Örneğin sarayda bir düğün yapıldığında padişah'tan beklenen katılımcı sayısına bir sınırlama getirmemesidir.²⁶ Düğün sahibinin günlerce pek çok görevli ve ikramlara harcayacağı ücretler düşünüldüğünde, rütbeli bir kimse için bu törenler oldukça maliyetli organizasyonlardır. Düğün sahibinin makam, mevki ve zenginliğine göre değişkenlik gösteren düğünler orta sınıfta bile nadiren bir gün ile sınırlandırılırdı. Düğünün yapıldığı gün sayısı arttıkça harcamalarda buna orantılı şekilde artış göstermekteydi. Harcamalar bazen varlıklı kimseler için bile aşırı pahalı olabilmekteydi.²⁷ Harcama bakımından misal verilecek olunursa, düğünü bir gün ile sınırlayan ev sahiplerinin asgari harcamaları bile 10 sterlindi.

²⁵ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 233-234.

²⁶ Garnett'in belirttiği gibi düğün sahipleri oldukça cömert olmak zorundaydılar. Bu gelenek klasik dönem Osmanlı saray düğünlerinden bugüne taşınmış bir gelenektir. Osmanlı Saray törenleri içerisinde kuşkusuz en kapsamlı ve ihtişamlı şenlikler şehzadelerin sünnet düğünleriydi. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 185.

²⁷ Bu harcamalar o denli artacaktı ki Osmanlı hükümeti düğün ve sünnet düğünü merasimlerinde yapılan harcamaların israf boyutuna ulaştığını, bu harcamalara kısıtlama getirilmesi hususunda seneler önce (tam da Garnett'in eserinin yayımlandığı dönemlerde) kanunlar çıkarıldığını ve israfın önlenmesi için bu kanunlara uyulması gerektiğini hatırlatmıştır. BOA, DH.UMVM. 1/89, 1 CA 1338 (2 Mart 1920).

Sünnet düğünü formaliteleri, pazartesi erkeklerin hamama gönderilmeleri ile başlardı. Aynı gün erkeklerin saç ve sakalları tıraş edilirdi. Herkes en güzel kıyafetlerini giyerdi. Özellikle sünnet çocuğu, fesi ve ceketi incilerle ve özel taşlarla süslenmiş çok ihtişamlı bir kıyafet giyerdi. Düğün sahibi varlıklı bir kimse değilse daha önce sünnet yaptırmış olan bir komşu veya akrabasından bu kıyafeti ödünç alarak kullanılabılırdi. Çünkü bugün o çocuğun günüydü ve en mütevazı çocuk bile altınlarla süslenirdi. Abdestlerini alan sünnet çocuğu ve arkadaşları hep birlikte pırıl pırıl bir şekilde hamamdan ayrılarak düğün evine geçerlerdi. Pazartesi gününden itibaren düğün evinde müzik eşliğinde eğlenceler düzenlenir ve bu durum Perşembe gününe kadar durmadan devam ederdi. Perşembe sabahı evin hanımı seyisler ve hizmetçiler eşliğinde en güzel şekilde atları süslerlerdi. Süslenen atlara sünnet çocuğu, düğün sahibi, çocuğun hocası, akrabaları ve arkadaşları binerek konvoy şeklinde mahal- lenin sokaklarını tek tek turlarlardı. Konvoy, dolaştıktan sonra düğün evinin önünde son bulurdu. Garnett tarafından verilen bu bilgiler başka kaynaklar ile de doğrulanabilir durumdadır.²⁸ Burada sünnet çocuğunu atından babası indirirdi ve tam bu esnada kalabalık arasından “Efendi, oğluna ne hediye aldın?” diye bir ses gelirdi. Baba ise mukaddes bir hediye, değerli bir arazi veya değerli bir nesne hediye edeceğini beyan ettikten sonra oğlunu atından indirirdi. Çocuğun arkadaşları da aynı şekilde bazı hediyeler talep eder, düğün sahibi veya yakın akrabaları tarafından bu istekler de karşılanmaya çalışılırdı.

Cuma sabahı ise hanenin selamlık alanlarında sünnetçi tarafından çocuğun sünneti gerçekleştirildi. Ev halkının erkeklerinin refakatinde gerçekleştirilen sünnet sonrası çocuk hanenin hanımlarına emanet edilirdi. Hanımlar ise önceden süslenmiş olan çocuğu odasına ve yatağına götürür ve çocuğun acısını hafifletmek ve eğlendirmek için ellerinden geleni yaparlardı. Daha sonra sünnet hadisesinin gerçekleştirildiği herkese ilan edilir, başta sünnetçi olmak üzere çocuklara bahşişler verilirdi. Sünnetin gerçekleşmesinden sonra akrabalar ve komşulardan geçmiş olsun ve hayırlı olsun ziyaretleri başlardı. Para veya hediyeler eşliğinde gelen misafirler birkaç gün daha devam eder giderdi. Düğün sahibi için bu süre zarfında özellikle fakir konuklara ziyadesiyle ikramlar takdim edilirdi. Bu misafirperverlik son gelen konuğa kadar aynı şekilde devam ederdi.²⁹

²⁸ “...Çocuğun mektep arkadaşları çok güzel giyinmiş ve önlerinde Hoca Efendi ve halifeleri olduğu halde büyük bir düzen içinde konağa girerler. Sünnet olacak çocuk gayet müzeyyen takım vurulmuş yumuşak huylu bir ata biner. Diğer sünnet olacak çocuklar da yine müzeyyen takım vurulmuş atlarla ikişer ikişer arkasına sıralanır. Her birinin yanında sağlı sollu ikişer adam bulunduğu halde konak kapısından çıkarlar. Erkek çocuklar asker safları şeklinde en önde...alay hareket eder ve önceden tespit edilmiş sokaklar dolaşılır ve yine intizam içinde konağa dönülür...” Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri*, s. 46-47.

²⁹ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 234-236.

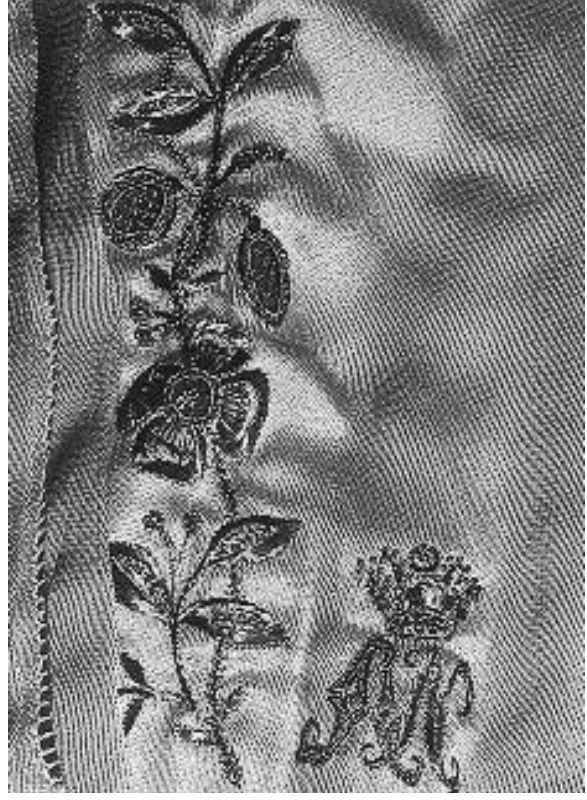
Sonuc

Osmanlı toplumu, binlerce yıllık geçmişten gelen Türk-Müslüman kültürünün zirvesi olarak kabul edildiğinden, diğ r tüm toplumlar için merak uyandırmaktaydı. Pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş olan Osmanlı kültürü, toplum bilimci Lucy Mary Jane Garnett'in de dikkatini cezbetmiş ve Garnett, bu alanda kaleme aldığı çalışmalarıyla, Osmanlı sosyal ve kültürel hayatının daha detaylı anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Gezginler genel olarak seyahat ettikleri ülkelerin dillerini tam anlamıyla bilmediklerinden olayların hik yelerini daha çok o ülkede yaşayan kendi dilini bilen gayrimüslimlerden dinlemekteydi. şayet dinledikleri gayrimüslimler o topluma iyi niyetli duygular beslemiyorsa taraflı şekilde aktarabilmekteydiler. Bu durumda gerçeklikten uzak, tutarsız bilgiler ortaya çıkmakta ve eser tarihsellik özelliğini kaybetmektedir. Bunun kanıtlanması ise dönemin diğ r eserleri ile kıyaslanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Garnett'in eserinde verdiği detaylı bilgiler incelendiğinde genel manada aktarılanların doğruluğu dikkat çekmektedir. Özellikle sünnet d ğ nlerindeki ayrıntılara bakıldığında küçük veya büyük tüm merasimlere bizzat katıldığı, gezginin duyduklarını değil bizzat gözlemlediklerini aktardığı anlaşılmaktadır.

Bir halk bilimci olan Garnett, Osmanlı ahalisi içerisinde yaptığı gözlemlerini halkın inanç ve kültür esaslarına uygun olarak araştırmış ve kaleme almıştır. Karşılaştığı bir olayı sadece gözlemleyerek aktarmakla kalmamış, bunun sebebini ve anlamını da araştırarak okuyucularının dikkatine sunmuştur. Özellikle nazar hakkında verilen bilgilerin detaylarına bakıldığında, verilerin neden-sonuç çerçevesinde aktarıldığı gözlemlenmektedir. Bir olayı gözlemleyen Garnett, olayı detaylarıyla öğrenmiş, bunun sebebini araştırmış hatta diğ r uygarlıklardaki benzerleri ile karşılaştırarak okuyuculara aktarmıştır. Böylece aktarılan hik yelerin okuyucuya tam manasıyla geçmesini sağlamaya çalışmıştır.

Ekler

Ek 1: Döneme ait örnek olması açısından Ahmed Nureddin Efendi'ye ait sünnet kıyafeti - Sünnet kıyafeti süsleme detayı - Aksesuar (başlık)³⁰

Ek 2: Örnek olması açısından Abdülhamid II, Sultan of the Turks, 1842-1918 Photograph collections. Sultansuyu Çiftliği (Malatya, Turkey).³¹

³⁰ Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2006, s. 147.

³¹ IRCICA, Yer Numarası: FAY.01.640.

Ek 3: Örnek olması açısından Abdülhamid II, Sultan of the Turks, 1842-1918 Photograph collections. Sultansuyu Çiftliği (Malatya, Turkey).³²

Ek 4: Garnett'in eserinde, muhtemelen kendisi tarafından çekilmiş olan bu fotoğrafta, eserde geçen şekerlemelerin üretildiği ve satıldığı bir dükkana yer verilmiştir.³³

³² IRCICA, Yer Numarası: FAY.01.641.

³³ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 230.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları:

BOA, DH.UMVM. 1/89.

BOA, ŞD. 2520/8.

IRCICA, Yer Numarası: FAY.01.640.

IRCICA, Yer Numarası: FAY.01.641.

Araştırma ve İnceleme Eserler:

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri (Toplum Hayatı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

ACIPAYAMLI, Orhan, "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C XX, S 1-2, Ankara Ocak-Haziran 1962, s. 1-40.

ALİKILIÇ, Dünder, *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler-İmparatorluk Seremonisi*, Kelebek Matbaacılık, İstanbul 2004.

ARAS, Özgü, "Ad Koyma", *TDVİA*, C 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 332-333.

BRENTJES, Sonja, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı Gezginler ve Bilimsel Çalışmalar", *Türkler*, C XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 251-259.

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tıb, 36, hadis no: 5740, Dâru Beyti'l-Efkâr ed-Düveliyye, Riyad 1998.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Server İletişim, İstanbul 2010.

GARNETT, Lucy Mary Jane, *Home Life In Turkey*, New York 1909.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Nazar", *TDVİA*, C 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 443-444.

- GÜZEL, Eylem, *Ege Bölgesi Kent Mimarisinin Seyahatname ve Gravürlere Yansıması (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2010.
- KARA, Çiğdem, "Etnograf Lucy Garnett'in Harika Osmanlı Masalları", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sarajevo 7-9 October 2016, s. 145.161.
- KESKİN, Yahya Mustafa, "Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği", *Dinî Araştırmalar*, C 11, S 32, Eylül-Aralık 2008, s. 191-214.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- LEWIS, Bernard, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C II S 1, İzmir 1984, s. 245-264.
- ÖZKAN, Melike, ERÇETİN, Hatice Kübra, GÜNEŞ, Eda, "Türk Mutfak Kültürüne Ait Kaynar (Lohusa) Şerbeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C 7, S 3, 2019, s. 2310-2320.
- ŞAHİN, Gürsoy, "XIX. Yüzyılda İngiliz Gezgınlerin Kaleminden Osmanlı Yöneticileri ve Yönetim Sistemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 22 S TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı, Afyon Kasım 2020, s. 69-91.
- TEZCAN, Hülya, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2006.
- YAZICI, Hüseyin, "Seyahatname", TDVİA, C 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 9-11.